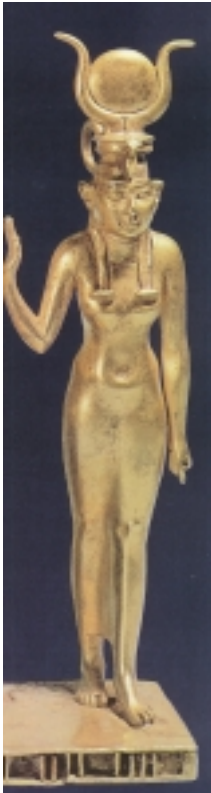

VENERA U ASTRONOMIJI I MITOLOGIJI STARIH NARODA

Hrvoje Gračanin, dipl. pov.

Venera, najbliži planet Zemlji i najsjajniji objekt na nebu osim Sunca i Mjeseca, od pamtivijeka je zaokupljala ljudsku znatiželju i naprezala uobrazilju. Brojni su je prastari narodi promatrali s osobitom pomnjom i pridavali joj mnoga svojstva. U ovome članku pozabavit ćemo se drevnim spoznajama o Veneri i predodžbama koja je u ta davna vremena izazivala u ljudima.

Egipćani

Izida

Egipćani su u Veneri gledali jutarnju zvijezdu (Danica, Zornjača) koju su nazivali *Tiumutiri* i večernju zvijezdu (Večernjica, Večernjača) koju su prozvali *Uaiti*. Vjerovali su da Danica dvori Sunce utjelovljeno u bogu Rau, te da mu svako jutro nosi doručak i pere lice. Večernjača je pak bila jedan od zvjezdanih bogova koji su činili noćnu posadu Raova čamca zvanog Mesektet. Venera je za Egipćane bila i “bog jutra” ili “onaj koji prelazi” jer se pomicala naprijed-natrag između jutarnjeg i noćnog neba.

Čini se da su Veneru katkada poistovjećivali s božicom Izidom čiju su zvijezdu inače nazivali Sopdet ili Sotis, a mi je danas poznajemo pod

imenom Sirius (“pseća zvijezda”). U zapisima iz egipatskoga grada Memfisa, koji u prvome licu hvale božičine vrline i dobročinstva, Izida kaže: “Ja sam ona koja izlazi prema psećoj zvijezdi”. Budući da je Sirius izvorno njezina zvijezda, tvrdnja u prvi mah nema osobitoga smisla. Neki drže da se tu krije iznimna astronomska pojava, prividno približavanje Venere i Siriusa, najsjajnijega planeta i najsjajnije zvijezde stajačice. Naime, helijakalni izlazak Siriusa odvijao se netom prije svanuća kad se pojavljivala i Danica. Ovo je sigurno bio izvanredan prizor i možda je dijelom utjecao na nastanak izraza Izisotis – Venera i Sirius koji sjaje zajedno. Kasnije se pod utjecajem babilonskih i helenističkih predodžaba Venera počela vezivati i uz božicu Hator, kao što pokazuje glasovita kamena zvjezdana karta iz Hatorina hrama u Denderi, nastala u 1. st. pr. Kr. Hator ili Atir bila je božica neba, žena, plodnosti i ljubavi, a Grci su je poistovjetili s Afroditom. Izida (egipat. *Aset* ili *Eset*), izrastavši na kraju u sveopće božanstvo, također je u mnogim vidovima bila izjednačena s Hator, osobito kao zaštitnica nad svime što ima veze sa ženskim spolom. Otuda nije neobično njihovo povezivanje s Venerom, jer se planet smatrao božanskim utjelovljenjem plodnosti i putene ljubavi.

Babilonci

Babilonci su već o. 3000. g. pr. Kr. počeli bilježiti pojavu Venere, a nazivali su je *Dilbat*. Najpoznatije svjedočanstvo o sustavnome babilonskom zanimanju za taj planet su tzv. Venerine tablice kralja Amizaduge (o. 1702.-1682. g. pr. Kr.). U tim

zapisima, načinjenima klinastim pismom, zabilježeni su pojava i nestanak Venere tijekom njezina prelaska iz večernje u jutarnju zvijezdu, a opisuju se i poravnanja Venere i Sunca. Osim toga, u njima se planet povezuje s raznim nepomičnim zvijezdama. Tako se navodi da “zvijezda Luk [Sirius] postaje *Dilbat* [Venera] u mjesecu *abuu* [peti mjesec babilonskog kalendara]”, što je možda svjedočanstvo o prividnome Venerinom približavanju Siriusu. Valja naglasiti da je tekst ovih tablica, u obliku koji je došao do nas, prijepis nastao u asirskome gradu Ninivi u 8. st. pr. Kr. Babilonci su također opisali Venerine “rogove”, odnosno njezin srpolik oblik koji je posljedica mijena sličnih Mjesečevim.

Pločica iz tzv. Venerinih tablica kralja Amizaduge.

Ištar je bila zaštitnica prostitutki i pokroviteljica krčmi. Povezanost s ratom proizlazila je vjerojatno iz značaja blistave Večernjače u njezinoj dugoj putanji i naglom nestanku u zoru kad ratnici kreću u napad. Ištarin ratnički značaj prevladava u Asiriji od 11. st. pr. Kr. kad su je počeli povezivati s glavnim asirskim božanstvom Ašurum. U kraljevskim je natpisima slave kao “savršeno hrabru” ratničku božicu koja bodri asirske vojnike u boju i uništava njihove neprijatelje, a pobjedničkim vladarima daje savjete u proročkim snovima. U slikovnim prikazima nosi krila, naoružana je lukom i strijelama i u pratnji lava koji joj je bio kulturna životinja. Štovanje Ištar i s njom povezane Venere proširilo se i izvan mezopotamskoga područja. Tako su Feničani obožavali Ištar pod imenom Astarta ili Aštart, čije je božanske ovlasti kao božica ljubavi i rata uglavnom preuzela njezina sestra Anat, a štivali su je i Egipćani. U Egiptu je njezin plodonosni i ratnički značaj jasno naznačen time što ju se povezivalo s bogom plodnosti Minom i s jarnosnim bogom Rešefom koji usmrćuje na tisuće ljudi ratom

Babilonci su Veneru poistovjetili s božicom Ištar koju su Sumerani poznavali kao Inanu, božicu obilja i punoga skladišta, kiše i oluje. Ištar je bila božica majka, božanstvo plodnosti, tjelesne ljubavi, ali i rata. Pod tim su je imenom štivali i Asirci. Katkada su je smatrali kćeri boga neba Anua ili čak njegovom suprugom, katkada kćeri boga Mjeseca Sina, odnosno boga vjetra Enlila. Zajedno sa Sinom i bogom Sunca Šamašem tvorila je drugo nebesko trojstvo i u tom joj je svojstvu znak bila zvijezda sa 6, 8 ili 16 zraka unutar kruga. Kao božica Venere koja uživa u putenoj ljubavi,

Hator

i pošastima. Arapi su po uzoru na Ištar stvorili boga oluje i rata Atara (*Athtar*) koji se također očitovao kao Večernjača. Nju su palestinski Arapi nazivali *an-najm*, “zvijezda”. Danicu su Arapi inače nazivali Šarikan, a Večernjaču Ruda.

Babilonci su vjerovali da Venera može imati nepovoljan utjecaj na život i poslove ljudi. Mnogo starije himne o božici Inani koju su sastavili sumerski svećenici svjedoče o tome. U jednoj se božici utjelovljenoj u Veneri obraćalo ovim riječima: “Onoj koja se pojavljuje na nebu, onoj koja se pojavljuje na nebu, upućujem svoj pozdrav, velikoj kraljici nebesa, Inani, upućujem svoj pozdrav, njoj koja nebo ispunja svojim čistim plamenom, svjetlonosnoj, Inani, svijetloj poput Sunca, velikoj kraljici nebesa.” Osobito su zanimljive one himne koje opisuju božicu kako gospodari nebom i šalje s njega vatru i uništenje: “Zbog tebe nebesa dršću, a zemlja se tresse. Velika svećenico, tko može ublažiti tvoje nevoljno srce? Ti bljeskaš poput munje nad brdima, ti bacaš svoje baklje diljem zemlje. Na tvoju zaglušnu zapovijed (...) cijepaju se velike planine.” Druga pak himna ovako opisuje božicu: “Poput zmije otrovom si posula zemlju. (...) O, najveća, ti si Inana neba i zemlje! Puštaš da rasplamsani oganj pada na ljude. (...) Ti što uništavaš zemlju. (...) Na tvoj se glas zemlje pregiblju.” Ona je božanstvo koje zastrašuje: “Da izazivaš grozničav strah, stravu, drhtavicu i užas na pojavu koluta tvoga strahotnog sjaja, to ti je u prirodi, o, Inana!” Premda je Ištar iz sumerskoga nasljeđa prvenstveno preuzela ulogu božanstva plodnosti, oko nje se isplela mnogo složenija slika koja naglašava njezina suprotna obilježja: ona je božica prirodnog obilja i užitka, ali i smrti i razaranja, ona stvara vatru i gasi je, prouzrokuje veselje i žalost, donosi prijateljstvo i neprijateljstvo. Zbog ovih sveopćih i oprečnih Ištarinih božanskih značajki Babilonci su razne nemile događaje, pošasti, ratove, gladi, prirodne katastrofe, povezali s Venerinim mijenama, a pomnim i sustavnim promatranjem planeta nastojali su proniknuti u to kakvu im novu nedaću budućnost možebitno sprema.

Grci i Rimljani

Grci su Veneru poznavali od davnih vremena (prvi put je zabilježena kod Homera u 8. st. pr. Kr.), iako su isprva odjeljivali njezine dvije pojave: Hesper (grč. *Hesperos*) je bio naziv za Večernjaču, a Heosfor (grč. *Heōsfōros*) ili Fosfor (grč. *Fōsfōros*) za Danicu. U mitologiji Hesper je bio sin ili brat titana Atlasa i otac ili djed Hesperida koje su na krajnjemu zapadu (pojam Hesper označavao je i zemljopisni zapad) čuvale glasovite zlatne jabuke, dok je Heosfor kao božanski lučonoša najavljivao zoru. Prema grčkome pjesniku Nonu iz Panapola u Egiptu (5. st. poslije Kr.) Hesper i Heosfor bili su dvojica sluga u palači boga Sunca Helija. Kasnije je grčki filozof Pitagora s otoka Sama (o. 580. - o. 500. g. pr. Kr.), oslanjajući se na babilonske astronomske spoznaje, zaključio da je riječ o jednom te istom nebeskom tijelu. Neki pak starovjekovni pisci otkriće pripisuju nešto mlađemu filozofu Parmenidu iz Eleje u južnoj Italiji (6/5. st. pr. Kr.). Od 4. st. pr. Kr. Grci su planet počeli nazivati “Afroditinom zvijezdom”, prema božici Afroditi, nadovezujući se na vjerske predodžbe srodne bliskoistočnima.

Afrodita je bila božica tjelesne ljubavi i ljepote. Budući da grčka riječ *afrōs* znači “pjena”, nastala je legenda da se Afrodita rodila iz bijele pjene koja je iscurila iz odsječenih spolnih udova boga neba Urana kad ga je njegov sin Kron zajedno s Rejom, praroditeljima olimpskih bogova, svrgnuo i bacio u more. Afrodita je inače bila štovana kao božica mora i pomorstva, ali i kao božica rata. Ipak, prvenstveno je bila božica ljubavi i plodnosti. Prema kasnijemu mitu otac joj je bio Zeus, majka Diona, božica etera, a muž Hefest, bog vatre i kovačkog umijeća. Njezin pridjevnik Uranija (grč. *Ūran?a*, nebeska) odnosio se na feničku Astartu, odnosno babilonsku Ištar s kojima je Afrodita dijelila božanske značajke. Drugi pridjevnik, Pandema (grč. *Pándemos*, ona koja pripada svima), označavao je njezinu ulogu kao sjediniteljice naroda. I ovdje je u pozadini kao uzor ležala sveobuhvatna moć Ištara koja tvori političku snagu što državu drži na okupu.

Tumačilo se i da pridjevak Pandema opisuje Afroditu kao božicu koja potiče spolni nagon i bdije nad prostitutkama. Veneru su Grci znali povezivati i s Herom, Zeusovom suprugom, kraljicom nebesa i božicom braka i života žena. Njezine božanske ovlasti su se poklapale s Ištarinima, a uz to su je katkada poistovjećivali i s egipatskom Hator (ona je najčešće prikazivana kao krava, a Heri je krava bila sveta životinja).

I Rimljani su isprva odjeljivali dvije Venerine pojave. Večernjaču su nazivali Vesper (lat. *Vesper, Vesperus*), Vespera (lat. *Vespera*) i Vesperugina (lat. *Vesperugo*), Hesper (lat. *Hesperus, Hesperos, Hesper, Esper*) po uzoru na Grke, te pjesnički Noktifer (lat. *Noctifer*, noćonoša) i Antifer (lat. *Antifer*). Danicu su pak zarana nazivali Jubar (lat. *Iubar*, zračće svjetlo), Lucifer (lat. *Lucifer*, svjetlonoša) te pjesnički Eoj (lat. *Eous*) i Fosfor (lat. *Phosphoros*). Vespera i Lucifera najčešće su prikazivali kao krilate mladiće koji nose baklju, s time da je prvi spušta, najavljujući večer, a drugi podiže, navješćujući zoru. Vesper je osim toga često prikazivan kako lebdi unatrag ili čak naglavačke. Budući da je Vesper utjelovljivao večer, povezivalo ga se s božicom Mjeseca Selenom, dok je Lucifer predstavljao dan pa su ga združili sa Sunčevim bogom Helijem. U kršćanskim su ga vremenima poistovjetili sa Sotonom prije njegova pada, što se oslanjalo na židovsku predaju koja u riječima proroka Izaije (14.12-15) govori zapravo o Atarovu pokušaju da s prijestolja svrgne Baala (boga prirodnih sila, drugo po važnosti kanaansko božanstvo).

Povezivanje planeta s božicom Venerom, čemu imamo zahvaliti njegov današnji naziv, oslanjalo se ponajprije na grčko-rimsko poistovjećivanje Venere s Afroditom. Pod grčkim su utjecajem Rimljani planet počeli smatrati "Venerinom zvijezdom", premda je to zasvjedočeno razmjerno kasno (1. st. pr. Kr.). U pučkim je predodžbama Venera bila zaslužna za nastanak rose i njoj se pripisivala sveopća stvaralačka snaga. Kako je božica Venera preuzela obilježja Afrodite i bila izjednačena s njom, tako su je smatrali kćeri Jupiterovom (= Zeus) i Dioninom, a suprugom Vulkanovom (= Hefest). Povezali su je s različitim vidovima

Venera Milska

ženskosti, pozitivnima i negativnima. Bila je utjelovljena ženska dražest i moć koja iz nje proizlazi i otuda božica ljubavi i plodnosti. Kao Venera Vertikordija (lat. *Venus Verticordia*, koja okreće srca prema stidu i čednosti) bila je zadužena da pazi na čestitost žena i djevojaka, dok je kao Venera Erucinska (lat. *Venus Erucina*, prema gradu Eriksu na Siciliji gdje se nalazio nadaleko poznati Afroditin hram) slavila tjelesnu ljubav i bila pokroviteljica prostitutki.

I kod Grka i kod Rimljana Venera je kao najljepši i prividno najveći planet igrala posebnu ulogu. Smatrala se četvrtim po redu nebeskim tijelom (nakon Zemlje, Mjeseca i Merkura). Promatraču su osobito upadljive bile njezina veličina i sjaj. U astrologiji je Venera također bila važna jer se mislilo da ima blagotvoran utjecaj na ljude, da donosi sreću i rast. Rimljani su najbolji zgoditak u kocki nazivali Venera (ako su sve četiri kocke, od kojih je svaka imala četiri ravne i dvije zaobljene plohe, pokazivale različite brojeve, odnosno 1, 3, 4 i 6), Venerin mjesec bio je travanj, a dan petak. Držalo se i da Venera gospodari

mladenačkom dobi, uzrokuje ljubav, stvara požudu i potiče tjelesnu plodnost. Sva su ova obilježja proizlazila iz značaja božice koju je planet simbolizirao.

Indijci

Indijci su također znatnu pozornost pridavali Veneri, a planete su poznavali od trećega tisućljeća pr. Kr. U svetim knjigama Vedama, koje su ustrojene po astronomskom ključu, Veneru nazivaju Vena, što je riječ muškoga roda. U indijskoj su književnosti zasvjedočena mnoga imena za Veneru, uključujući Brgu (*Bhrgu*), Kavija ili Kavi Ušanas (*Kāvya*, *Kavi Uśanas*) i Šukra (*Śukra*). U kasnijoj indijskoj mitologiji Venu se opisuje kao zločestoga kralja što proizlazi iz njezine povezanosti s demonima ili asurima, ali je zato Venin sin Prtu (*Prthu*) dobar kralj koji je zapovjedio zemlji da zadovolji potrebe svih stvorenja. U Rigvedi, dijelu Veda, Vena se naziva imenom Gandarva (*Gandharva*), zapravo zvijezdima s kojima je Mjesec udružen u svojoj putanji. Premda se kasnije navodi čak 27 gandarva, vjeruje se da je izvorno postojala samo jedna - Venera. U mitologiji Gandarva je pokrovitelj pjevanja i umjetnosti te muž i ljubavnik vodene nimfe Apsaras, što je aluzija na ljubav i boravak u nebeskome moru.

Kao i Afroditu, Venu su povezivali s vodama ili morem, odnosno nebeskim morem iz kojega se i rodio, ustavši iz oceana u obliku kapi (*drapsa*). Po jednome mitu Venera (*Bhrgu*) se rodila nakon Sunca (*Āditya*) iz "sjemena" P r a j a p a t i n a (*Prajāpati*), to jest "godine". Druga priča hoće da je Venera kao Kavija Ušanas otela Kuberi, kralju duhova prirode i bogu

Sukra

bogatstva, njegov imetak. Kubera se nato požalio bogu Šivi koji je Ušanasu kaznio tako što ga je progutao. Naposljetku ga je pustio da izađe iz njegova sjemenovoda pa je Ušanas prozvan Šukra, "blistavi". Zato je Venera također nazivana sinom Šivinim ili Sunčevim. Šukrina pripadnost stranci demonu, čiji je on učitelj, možda se može objasniti Venerinim "rogovima" i njezinim prividnim ponovnim rađanjem svaki put nakon što iščezne nasuprot Sunčeva koluta. S ovim u vezi vjerovalo se da Šukra posjeduje tajnu vječnoga života, a Veninu besmrtnost spominje Rigveda gdje se kaže da u svojstvu Gandarve zna besmrtna imena. U drugome se pak zapisu tvrdi da Vena vidi vrhunsku tajnu koja donosi besmrtnost.

Iz ovoga je razvidno da je u indijskoj mitologiji Venera imala dva oprečna vida: jedan kao Gandara i drugi kao sin Sunca i asura. Ove predodžbe, uz to što je Vena nosila značenje "žudnja" i "ljubav", potaknule su nastanak mitologija koje se mogu pronaći u Indiji i u zapadnoj Aziji. Doduše, čini se da je zamisao o Veneri kao božici kasnijega postanka, osim ako nije izvedena izravno iz lika Surije (*Sūryā*), sunčeve djeve, koja je uistinu Venera, a ne Sunčev ženski oblik.

Kinezi i Japanci

Kinezi su Veneru nazivali T'ai-p'ai ili "Preljepi bijeli". Mislili su da je smještena u trećemu sloju svemira, a s njome su povezivali metal, osobito zlato. I oni su jednako kao Egipćani i Babilonci ostavili svjedočanstva o prividnome Venerinu približavanju Siriusu. Tako je u Sučouskoj astronomskoj karti, osamsto godina starome natpisu na kamenu, zabilježeno: "Jednom je T'ai-p'ai [Venera] iznenada naletio na Lang Hsing ["vučja zvijezda", Sirius], premda je više od 40 o južno od Žutoga puta [ekliptika]". Istu je pojavu opazio i kineski astronom Y-hang iz 8. stoljeća, također ostavivši zapis. Ovo je jasan pokazatelj zanimanja koje su pobuđivale osobite pojave vezane uz Veneru. Kinezi su i inače od davnina podrobno bilježili kretanje planeta.

Kineske su spoznaje preuzeli Japanci i koristili ih u astrologiji. Kako su prema kineskoj teoriji o yin-yangu (učenje o dvije sile ili načela koja se međusobno nadopunju i tvore sve životne vidove i pojave) i o pet počela (voda, metal, vatra, drvo i zemlja) Venera i vojskovođa svrstani pod isti element (*Kin*, metal ili zlato), drevni su japanski astrolozi (*On'myoji*) predviđali da će nastati promjene u vezi sa zapovjednikom ili vojskom ako bi opazili nešto neobično kod Venere. Na primjer, kad bi Mjesec zasjenio Veneru, vojskovođa bi na savjet astrologa morao ostati kod kuće da izbjegne nesreću ili nezgodu. Za dnevnu pojavu Venere stari su Kinezi i Japanci govorili da se planet natječe sa Suncem u blistavosti (inače su Sunce smatrali gospodarom, a donje planete, to jest one bliže Suncu od Zemlje, njegovim komornicima). Ovu su astronomsku pojavu japanski astrolozi nazivali *Taihaku-chu-ken* ("Venera danju vidljiva") i za nju su držali da najavljuje prevrat.

Maje i Azteci

Među starim narodima po osobitom odnosu prema Veneri zacijelo su najpoznatiji Maje koji su stvorili visoku civilizaciju u Srednjoj Americi u prvome tisućljeću poslije Krista. Maje su revno i pažljivo promatrali nebo, a pažnju im je najviše privukla Venera. Čak su sagradili posebne promatračnice da bi je mogli bolje motriti. Veneru su smatrali ratnim bogom zvanim Kukulkan (*Kukulcan*), a njegova pojava značila je rat. On je bio majanska inačica Kvecalkoatla (*Quetzalcoatl*), "pernate zmiје", boga jutarnje i večernje zvijezde s kojim su bili povezani rat i ljudske žrtve. Tako je i Kukulkan bio zlokoban bog koji u kritičnim vremenima traži takve žrtve. Otuda je neumorno promatranje Venere bilo od iznimne važnosti jer su Maje držali da im ona najavljuje božje namjere.

Maje su odlazak u ratne pohode i pljačku uskladili s pojavama Venere, osobito kao večernje zvijezde. Općenito je u Srednjoj Americi ratovanje bilo usklađeno s kretanjem

Kvecalkoatl

Venere. Vjerovalo se i da Venera najavljuje katastrofe. Za Maje, ali i za Azteke, narod koji je na prostoru Meksika dosegao vrhunac u 16. st., helijakalni izlazak Venere bio je izniman događaj, popraćen obrednom gozбом i žrtvom, koji je izazivao osobit strah, jer su se smatralo da predskazuje razne nedaće.

Maje su bile u stanju iznimnom točnošću predvidjeti položaj Venere na nebu. Dresdenski kodeks, jedna od nekoliko bogato urešenih majanskih kronika koja nam se sačuvala, sadrži detaljnu tablicu Venerinih pojava. Bio je to Venerin kalendar i njime su se Maje služili da predvide budućnost. Znali su da se Venera i Zemlja poravnavaju svakih 584 dana, a opazili su i da pet Venerinih ciklusa odgovara osam sunčevih godina.

Venera je zajedno sa Suncem bila i znak kraljevske vlasti. U mitologiji Venera i Sunce su "junački blizanci", Hun Ahav (*Hun Ahaw*) i Jaks Balam (*Yax Balam*), koji su porazili gospodara podzemlja i omogućili stvaranje svijeta. Azteci su držali da je Venera pas koji vodi Sunce i duše kraljeva u podzemni svijet. Helijakalni izlazak Venere, kad se planet pojavljuje pred zoru na istoku, označavao je smjer svitanja i ponovno rađanje. Kozmički izlazak, kad se Venera pojavljuje u sumrak na zapadu, povezivali su s noći i smrću. Tijekom razdoblja njezine nevidljivosti, od nestanka na zapadu do helijakalnog izlaska na istoku, smatrali su da boravi u podzemnome svijetu.